

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ ВИХОВАННЯ

Світлана Совгіра

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини***Анотація:**

У статті висвітлено взаємозв'язок правового виховання з іншими виховними напрямками (патріотичним, громадянським, трудовим, естетичним, економічним тощо). Показано, що правове виховання молоді здійснюється в нерозривному зв'язку з іншими аспектами виховної діяльності та в тісному зв'язку з економічним, політичним і соціальним устроєм суспільства. Його не можна відокремлювати від загального виховного процесу, як неможливо окремо виховувати в людині почуття поваги до законності, моральні та естетичні якості, гуманізм і патріотизм у процесі формування світогляду. Встановлено, що забезпечення єдності морального, трудового, естетичного та фізичного, екологічного, правового та інших аспектів виховання є важливою умовою системного підходу до виховання загалом і забезпеченням його результативності. Доведено, що інші види виховної роботи (політичне, трудове, моральне, патріотичне, інтернаціональне виховання) школярів потрібно виконувати в тісному поєднанні з правовим вихованням.

Ключові слова:

виховання; правове виховання; виховна діяльність; виховні напрями; система виховання.

Анотация:

Совгіра Светлана. Взаимосвязь правового воспитания с другими видами воспитания. В статье освещена взаимосвязь правового воспитания с другими воспитательными направлениями (патриотическим, гражданским, трудовым, эстетическим, экономическим и т. д.). Показано, что правовое воспитание молодежи осуществляется в неразрывной связи с другими аспектами воспитательной деятельности и в тесной связи с экономическим, политическим и социальным устройством общества. Его нельзя отделять от общего воспитательного процесса, как невозможно отдельно воспитывать в человеке чувство уважения к законности, моральные и эстетические качества, гуманизм и патриотизм в процессе формирования мировоззрения. Установлено, что обеспечение единства нравственного, трудового, эстетического, физического, экологического, правового и других аспектов воспитания является важным условием системного подхода к воспитанию и обеспечением его результативности. Доказано, что другие виды воспитательной работы (политическое, трудовое, нравственное, патриотическое, интернациональное воспитание) школьников необходимо выполнять в тесном сочетании с правовым воспитанием.

Ключевые слова:

воспитание; правове воспитание; воспитательная деятельность; воспитательные направления; система воспитания.

Resume:

Sovhira Svitlana. Relationship of legal and other types of education. The article deals with the relationship of legal education with other educational areas (patriotic, civil, labour, aesthetic, economic, etc.). It has been proved that the legal education of youth is in close connection with other aspects of educational activities and closely related to the economic, political and social orders of society. It cannot be separated from the overall educational process, it is impossible to separate cultivate human sense of respect for the law, moral and aesthetic qualities, humanism and patriotism in the formation of outlook. It has been established that unity of moral, labour, aesthetic, physical, environmental, legal and other aspects of education is essential for a systematic approach to education and, as a result, it ensures its effectiveness. It has been revealed that other types of educational work (political, labour, moral, patriotic, international and other types of education) for students should be conducted in close conjunction with legal education.

Key words:

education, legal education, educational activities, educational ways, educational system.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується новими вимогами до підготовки майбутнього вчителя. Сьогодні для прогресу суспільства потрібні ініціативні, компетентні, відповідальні громадяни, здатні активно, на законних підставах діяти на благо всього суспільства. Найважливішими якостями громадянина правової держави є дисциплінованість, повага до законів, прав і свобод кожної людини, правомірна поведінка, активна громадянська позиція, здатність до соціальної активності.

Як зазначає М. Фіцула, потреба в організації правового виховання молоді зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформацією правової системи, необхідністю подолати правовий нігілізм і правову неграмотність [11].

Правове виховання є формувальним чинником правової дійсності в Україні. Його зміст і результативність, на думку М. Штангрет, зумовлені тим, що воно здійснюється в особливих умовах: по-перше, це період

затяжної трансформації тоталітарного суспільства в демократичне громадянське суспільство, що супроводжується не лише економічними та політичними, а й духовними і правовими кризами; по-друге, спричинена перебудовою зміна самого змісту свідомості не лише молоді, а й тих, хто її виховує; по-третє, високий відсоток протиправної поведінки молодих людей у суспільстві; по-четверте, неспроможність правовиховної системи адекватно реагувати як на зміни стилю та форм поведінки молоді, так і на зміни правових норм щодо прав, свобод, обов'язків і обмежень молодих людей; по-п'яте, наявна суспільна і правова дійсність, що чинить часом негативний вплив на правомірну поведінку молоді; по-шосте, виникнення нагальної потреби у формуванні фахівців, для яких правомірна поведінка має стати життєвим кредо [13, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття правового виховання, його форми, засоби та методи, питання організації та управління правовим вихованням знайшли відображення в роботах П. Баранова,

А. Венгерова, В. Головченко, Г. Голубевої, Н. Гранат, В. Казимирчука, В. Каптарь, С. Коновченко, М. Матузова, А. Міцкевича, О. Певцова, Є. Прохорова, І. Рябко, А. Сіротіна та ін. На думку науковців, інтегративною особистісною якістю людини сучасного суспільства є правова культура, яка формується в процесі правового виховання.

Актуальними для нашої наукової роботи стали висновки та результати досліджень із теорії правового виховання та його зв'язку з іншими видами. Так, зокрема, досліджено: правове виховання в системі громадянської освіти (П. Вербицька), правове виховання в системі національного виховання (С. Карпенчук), взаємозв'язок морального з правовим вихованням (С. Нікітчина), громадянське виховання в школах європейських країн (І. Тараненко), громадянське виховання (К. Чорна), гуманістична правова педагогіка (М. Ткачова) та ін.

Теоретичні питання правового виховання як відносно самостійний напрям виховання людини знайшли своє відображення в монографії І. Рябко «Основи правової педагогіки», де вперше були висвітлені питання призначення педагогіки юриспруденції в системі освіти. Значну увагу в своїй роботі І. Рябко приділяє правовиховному процесу, аналізу теоретичних і методологічних проблем формування науки про правове виховання. Автор наводить визначення таких найважливіших категорій, як: «правове виховання», «правова педагогіка», «правосвідомість», «правовий розвиток індивіда» тощо. На його думку, правове виховання являє собою систематичний, цілеспрямований спосіб впливу на свідомість і поведінку особистості.

Визначаючи систему правового виховання, І. Рябко виділив категорію «правова педагогіка». Він зазначає, що нова категорія «... далеко не повністю й не точно відображає суть проблеми, але необхідність у пошуку нової назви для нашої молоді науки відчувається» [9, с. 11].

У процесі аналізу поняття «правове виховання» А. Бойкова визначила фактори, що впливають на правосвідомість індивіда:

- а) соціально-економічний лад і соціальне оточення;
- б) організаційно-ідеологічні чинники.

Правове виховання науковець розглядає в широкому й у вузькому сенсі слова:

– у широкому сенсі – як всеохопний процес впливу на свідомість особистості, яка виховується об'єктивними умовами життя;

– у вузькому сенсі охоплює ідейний вплив на свідомість вихованців, як специфічний вид

спеціально організованої діяльності органів держави і громадськості [1, с. 13].

Аналіз літератури свідчить, що під поняттям «правове виховання» вчені розуміють процес цілеспрямованого впливу на особистість, метою якого є формування високого рівня правової свідомості, правової культури й правомірної соціально-активної поведінки молоді.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття взаємозв'язку між правовим та іншими видами виховання як ефективної системи формування гармонійної особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна програма правової освіти населення гарантує кожному право на правове виховання, поєднуючи його із загальною середньою і професійною освітою, естетичним, економічним, політичним вихованням. У цьому нормативному акті передбачено завдання обов'язкового правового виховання, починаючи з дошкільного віку [7].

Значущість правового виховання в практичному аспекті полягає в тому, щоб кожен не тільки знав свої права і обов'язки, а й умів їх реалізовувати та ефективно захищати за допомогою правових засобів. Важливе значення в цьому ракурсі має прищеплення молодому поколінню знання прав і основних свобод, принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй.

Практика показує, що брак досвіду й незнання школярами законів часто стає причиною їх неправомірної поведінки. Саме тому, на нашу думку, правове виховання в рамках загальноосвітньої школи має передусім слугувати підготовці школяра до виконання ним соціально-правових ролей. Останні він виконуватиме як громадянин, член сім'ї, учень, студент, підприємець, військовозобов'язаний і як суб'єкт національних і міжнародно-правових та процесуальних правовідносин. Тому набуті ним теоретичні знання про державу і право, з'ясування суті цих понять, сенсу соціальних інститутів та їх взаємовідносин становлять природну потребу, фактор становлення особистості. Брак правового виховання призводить до того, що, опиняючись у різних життєвих ситуаціях, учні часто дають помилкові оцінки морально-правовим явищам і фактам [12, с. 28].

Отже, правове виховання передбачає не тільки ознайомлення учнів з основами законодавства, виховання почуття поваги й звички суворого дотримання законів і норм права, а й пробуджує у школярів почуття соціальної відповідальності, непримиренності до будь-яких антисоціальних вчинків.

Процес правового виховання можливий на вищому щаблі організації правового навчання й

розвитку свідомості внаслідок активного функціонування пізнавальних здатностей людини. Пізнавальний акт передбачає зіставлення одержуваної правової інформації з тим, що раніше було накопичено, тобто з життєвим досвідом особистості. В онтогенезі функціонує постійний процес накопичення особистістю правових знань, навичок, умінь тощо. Урахування цієї особливості має велике значення для правового виховання, оскільки людина сприймає правову інформацію не вдаючись до її аналізу, синтезу, а як таку, що вже пройшла аналіз-синтез [3, с. 136].

Основними шляхами й передумовами підвищення ефективності процесу правового виховання молоді в сучасних умовах є оволодіння нею правовими нормами поведінки, цілеспрямоване формування в учнів правосвідомості [3, с. 138].

Особливість правового виховання молодого покоління в процесі утвердження принципів і норм гуманізму й демократії в системі освіти зумовлена характером суспільства, перехідного періоду, способу життя і завдань побудови демократичної правової держави. У цьому періоді важливо, щоб правове виховання сприяло виробленню активної позиції особистості, готовності громадянина перетворити правові знання і переконання на конкретні позитивні дії, щоб у житті переважали закон і порядок. Конкретно це виявляється у формуванні розвиненої правосвідомості молодого покоління [12, с. 36].

Практичний аспект правосвідомості стає загальнопедагогічним фактором виховання молоді в сучасних умовах. Під його впливом здійснюється активний педагогічний процес, спрямований на комплексне виконання завдань політичного, морального, етичного, економічного та інших видів виховання. На практиці право, регулюючи реальні політичні, моральні та суспільні відносини, вимагає від кожної молодої людини обов'язковості й необхідності його виконання. У літературі поширений погляд, відповідно до якого основна спрямованість правового виховання полягає в розвитку та підвищенні рівня правової свідомості громадян, що виявляється в їх правомірній поведінці та соціально-правовій активності. Більш доцільною Р. Кравцов вважає спрямованість правового виховання на формування правової культури. Тому правове виховання – це, по-перше, процес формування певного обсягу правових знань, поваги до права, переконаності в необхідності та ефективності дії права, по-друге, розвиток навичок і умінь правової поведінки (у різних сферах), звичка дотримуватися й виконувати вимоги правових норм, по-третє, вплив з метою

створення соціально-активної особистості в правовій сфері [5, с. 28].

Важливим аспектом правового виховання є те, що, з одного боку, цей процес прирівнюється до впливу всіх чинників суспільного життя на формування особистості, а з іншого – аналізується як організований, цілеспрямований, ідеологічний процес [3, с. 23].

Поняття процесу правового виховання охоплює такі аспекти: ідеологічна діяльність, цілеспрямована організаційна діяльність, формування правової культури та правосвідомості.

Правове виховання молоді, особливо школярів, що відбувається в нерозривному зв'язку з іншими аспектами виховної діяльності, є одним з основних напрямів виховної роботи, тому його слід здійснювати не ізольовано від розвитку соціальних умов, а в тісному зв'язку з економічним, політичним і соціальним устроєм суспільства, з конкретними етапами його розвитку [6, с. 13].

Забезпечення єдності морального, трудового, естетичного, фізичного, екологічного, правового та інших аспектів виховання – важлива умова системного підходу до виховання і, як наслідок, забезпечення його результативності. Під цілісним підходом до особистості та системним підходом до її виховання ми розуміємо таку організацію життєдіяльності школярів, за якої, з урахуванням можливостей загальноосвітнього закладу, сім'ї, суспільства, індивідуальних особливостей і відмінностей учнів, розвиваються всі сторони особистості, вся сукупність її здібностей. А це, як зазначає Е. Рассолова, стане можливим тоді, коли педагогічний процес буде такою цілісністю, у якій в узгодженій взаємодії розвиватимуться всі напрями виховання – правове, моральне, трудове, розумове, екологічне, естетичне, фізичне тощо [8, с. 40].

Це означає, що правове виховання – це комплексний процес, який охоплює і моральні, і політичні, і економічні аспекти впливу, оскільки поведінка в суспільстві регулюється різними соціальними нормативами, насамперед моральними та правовими (разом із тим, ми вважаємо, що моральне виховання є фундаментом правового виховання). Люди оцінюють право і правові явища з погляду моральних категорій добра і зла, справедливості та несправедливості, совісті, честі та ін. На думку Ш. Хамроєва, без цього фундаменту правове виховання буде зведено до правової освіти та призведе до формального розуміння права [12, с. 41].

Саме тому роботу з правового виховання шкільної молоді не можна розглядати окремо від комплексу виховної роботи. Прагнучи відобразити системний характер

виховання, В. Стреляєва розкриває взаємозв'язок напрямів з аспектами виховання: ідейно-політичне (як відображення світоглядної сторони), моральне (як стрижень всієї системи виховання), трудове (як відображення діяльнісно-поведінкової властивості особистості), економічне, екологічне, естетичне, правове, фізичне виховання як відображення його граней, форм суспільної свідомості в особистісному контексті [10, с. 36].

Правове виховання здійснюється в комплексі з іншими видами виховання, зокрема з моральним, і багато в чому вони збігаються, хоча правове й моральне виховання – відносно незалежні напрями виховної роботи.

Будучи основою всіх форм виховання, моральність не існує як така. Зв'язок правового й морального виховання виражається через взаємодію виховних впливів, спрямованих на вироблення навичок, стосунків між людьми, стійких переконань і потреб діяти відповідно до норм права й моральності [12, с. 104].

Моральне становлення людини також є одним із напрямів виховної діяльності. У всій системі комплексного впливу на особистість і групу людей моральне і правове виховання тісно переплітаються між собою в багатьох позиціях. Це зумовлено насамперед тим, що моральне виховання створює основу для формування правового виховання й тим, що повага до права та закону неможлива без моральної свідомості й моральних почуттів. Почуття громадянського обов'язку – першооснова взаємного зв'язку та взаємної зумовленості морального і правового виховання. Правове виховання здійснюється тільки на основі морального виховання шляхом формування стійких моральних почуттів, переконань особистості. Моральне виховання більш широке соціальне явище, оскільки воно впливає на свідомість і поведінку людей не тільки у правовій сфері, а й за її межами, у набагато більшому обсязі, ніж правове.

Сутність морального виховання, на переконання В. Стреляєва, полягає у формуванні системи ставлення до суспільства, до інших людей, до самого себе. Зміст морального виховання охоплює розвиток чуйності, доброти та чесності, здатність до співпереживання, повагу до людей у поєднанні з вимогливістю до них. Особливе значення має формування дисциплінованості та культури поведінки. Головний шлях морального формування – спілкування з людьми. І чим більше спілкування, тим активніше емоційне сприйняття навколишнього світу, тим ширші можливості морального виховання. Таким чином, моральне виховання передбачає озброєння індивіда знаннями про норми моральності й моралі, а

також формування в нього поведінки відповідно до цих норм [10, с. 38].

Важливо зауважити, що деякі фахівці ведуть мову саме про морально-правове виховання у вишах, як про комплексний вплив на свідомість молоді. Так, Н. Коломоєць зазначає, що головні завдання морально-правового виховання у вишах України мають зводитися до:

- виховання моральної чистоти особистості, а особливо таких її якостей, як чесність, відповідальність за доручену справу, принциповість, самостійність, ініціативність тощо;

- виховання почуття особистої відповідальності за свої вчинки, дії та ухвалені рішення як представника державної влади та гаранта закону, що значно посилює роль правового виховання;

- виховання вміння поступатися особистими інтересами заради інтересів колективу й суспільства, виховання особистої мужності, самовладання тощо;

- виховання бажання засвоїти основний зміст норм моралі;

- формування морально-професійних якостей, глибоке розуміння свого обов'язку як фахівця високої кваліфікації та усвідомлення особистої причетності до виховання людей;

- виховання прагнення щодо зміцнення авторитету та поваги до професії;

- виховання цілеспрямованості, внутрішньої потреби й навичок в усьому керуватися високими моральними ідеалами та принципами, активно боротися за їх упровадження в життя [4, с. 78–79].

У сучасному суспільстві відбувається не просто доповнення, а й взаємопідтримка права й моралі, що неодмінно має позначитися й на правовому вихованні. Прикладом може слугувати оцінка поведінки, що порушує норми права й моралі (красти не тільки протиправно, а й аморально). У цьому випадку моральний осуд (санкції моральної норми) доповнюється правовими санкціями, що забезпечують визначеність і невідворотність покарання за проступок. Але і суспільна мораль коригує правову кваліфікацію правопорушень з урахуванням виправдувальних причин для його вчинення, моральних якостей особистості тощо [4, с. 101].

Право створює нормативно-організовану сферу діяльності для реалізації моральних прагнень людини, а мораль орієнтує суспільство на шанобливе ставлення до правових цінностей. І право, і мораль забезпечують стабільне функціонування суспільної системи, взаємодіють між собою для забезпечення й захисту базових цінностей сучасного суспільства. Е. Лукашева вказує на те, що

мораль і право «не мають специфічних предметно або просторово відокремлених сфер суспільних відносин, а діють в єдиному полі соціальних зв'язків» [4, с. 51].

Необхідно приділяти головну увагу двом аспектам, що поєднують моральне й правове виховання молодого покоління:

- правове виховання повинно сприяти осмисленню й оновленню духовної культури;
- залучення до морально-правового виховання елементів народної педагогіки [12, с. 111].

Правове виховання не повинно зводитися до простої, пасивної інформації про закон та інші нормативні й правові акти. Воно повинно поєднуватися із засвоєнням моральних (політичних, економічних, естетичних тощо) передумов правової інформації, оскільки правові відносини завжди пов'язані з іншими видами суспільних відносин.

Ідейно-політичне, або патріотичне виховання полягає у формуванні в школяра основ громадянськості, відповідального ставлення до родини, свого народу. Це характеризується самостійністю мислення, найважливішими духовними й моральними якостями, почуттям громадянського обов'язку, віротерпимістю, почуттям любові до Батьківщини, рідного краю, мови, традицій і звичаїв свого народу, рідних і близьких, толерантним ставленням до інших народів і культур, гордістю за свою Батьківщину, її історію та досягнення, повагою до святинь і символів, Конституції країни, до правових основ держави. Формування певних переконань людини, її ідейне виховання – це насамперед вираження особистого ставлення до рідної землі, готовність боротися за її свободу й незалежність, гордість за героїчне минуле й сьогодення своєї Батьківщини та народу. Патріотичне виховання пов'язане з правовим вихованням саме на ідеологічному рівні, проте не може замінити його, оскільки їх завдання та форма реалізації різні, але становлять неодмінні елементи загального виховання, особливо на ранніх етапах життя людини [10, с. 37].

На думку М. Лаварсланової, найважливішою закономірністю правового виховання є формування світогляду учнів, складником якого виступає правове усвідомлення дійсності. Така необхідність реалізації на практиці правовиховної роботи дає можливість здійснювати процес формування світогляду учнів шкіл відповідно до соціальних вимог та ідей громадянського суспільства [6, с. 28].

Роль правового виховання у формуванні світогляду зростає, оскільки в сучасних умовах погляд на економічні, політичні та інші соціальні проблеми має проходити крізь призму права й законності.

Як справедливо зазначає В. Головченко, «правове виховання стане ефективним, якщо буде вплетено в тканину всього процесу формування особистості: сімейного та шкільного виховання, здобуття знань у системі загальної та спеціальної освіти, у процесі підвищення професійної кваліфікації тощо» [2, с. 101].

Саме тому врахування органічного взаємозв'язку правового виховання з іншими його видами – важлива умова процесу формування громадянського світогляду. Цей процес повинен проявлятися як у розвитку комплексних форм виховної роботи, так і в залученні засобів і форм, різних напрямів виховної роботи [6, с. 28].

Важливою передумовою всебічного гармонійного розвитку особистості є її трудове виховання, мета якого полягає в розвитку сумлінного, відповідального й творчого ставлення до будь-якої праці, набуття професійного досвіду як умови виконання найважливішого обов'язку людини [10, с. 39].

Значущою є роль моральних принципів у розвитку й формуванні особистості. Велике значення надається духовному зростанню членів суспільства, залученню їх до скарбів літератури, мистецтва, формуванню в них високих естетичних почуттів і якостей. Усе це, природно, потребує естетичного виховання. Естетичне виховання має на меті розвиток творчих здібностей, уміння розуміти й цінувати прекрасне в житті та мистецтві, збагачення духовного світу людини. Крім того, необхідно навчити людину помічати красиве в природі, громадському житті, мистецтві, допомогти їй виробити правильні естетичні судження й оцінки, а також розвинути здібності, долучити до художньої творчості. В естетичному вихованні велике значення має розвиток почуття любові до природи. Естетично розвинена людина здатна не тільки насолоджуватися красою і творити за законами краси, а й активно боротися з усякими проявами потворного, фальшивого [10, с. 39].

Крім перерахованих вище напрямів, у сучасному суспільстві формуються нові напрями виховної роботи, серед них – економічний. Економічне виховання спрямоване на формування економічного мислення сучасної людини в масштабах сім'ї, виробництва, всієї країни. Воно ставить за мету розвиток ділових якостей людини, таких, як ощадливість, підприємливість, розважливість, накопичення знань у сфері економіки, господарства, оподаткування.

Правове виховання засноване на вихованні шанобливого ставлення до Конституції, до дотримання принципів пріоритету прав людини, а також критичного ставлення до тих, хто їх порушує. Воно передбачає знання людиною своїх прав і обов'язків і відповідальність за їх

порушення. Усе разом дає змогу суспільству організувати й контролювати процес соціалізації особистості, підходячи до нього суто диференційовано й разом із тим узагальнено, що передбачено самим способом функціонування державних інститутів [10, с. 40].

Кожен із цих окремих виховних процесів має ряд особливостей, що впливають з відмінностей використовуваних специфічних виховних форм, засобів, методів і принципів. І якщо особливістю кожного з них є відповідний спосіб виховання, то спільним для всіх цих видів виховання повинен бути об'єкт виховання – особистість з її свідомістю та психікою і єдина мета, яка буде основою для всіх видів виховання – правового, патріотичного, морального тощо.

Ми вважаємо, що правове виховання є одним з аспектів виховання, так само, як і моральне, розумове, трудове, фізичне, естетичне тощо. Всі вони є аспектами виховного процесу як цілісного. Поняттю «цілісність» належить важливе місце у філософії. Під цілісністю

Е. Рассолова розуміє узагальнену

характеристику об'єктів, що мають складну внутрішню структуру (суспільство, особистість, біологічна популяція, клітина). Це поняття виражає інтегративність, самодостатність, автономність цих об'єктів, їх протиставлення оточенню, пов'язане з їх внутрішньою активністю [8, с. 39].

Висновки. Отже, правове виховання шкільної молоді не можна відокремлювати від загального виховного процесу, як неможливо окремо виховувати в людині почуття поваги до законності, моральні та естетичні якості, гуманізм і патріотизм у процесі формування світогляду. Навпаки, у процесі правового виховання слід акцентувати увагу на зв'язках останнього з іншими напрямками виховного впливу.

Саме тому, як ми зазначили вище, усі види виховної роботи (політичне, трудове, моральне, патріотичне, інтернаціональне виховання) школярів потрібно проводити в тісному поєднанні з правовим вихованням.

Список використаних джерел

1. Головченко А. Правові механізми формування правосвідомості студентів / Головченко А., Потьомкін А. // Право України. – 2006. – № 4. – С. 100–103.
2. Коломоєць Н. В. Специфіка морально-правового виховання персоналу вищих навчальних закладів МВС України / Н. Коломоєць // Наше право. – 2011. – № 1. – Ч. 2. – С. 77–80.
3. Лаварсланова М. Г. Правовое воспитание как основа формирования нормативного поведения учащихся в социуме: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Лаварсланова Маржанат Гаджиевна. – Махачкала, 2010. – 172 с.
4. Про програму правової освіти населення України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1995 р. № 366 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/366-95-%d0%bf>
5. Рассолова Е. А. Системный подход к правовому воспитанию старшеклассников во внеучебной деятельности: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рассолова Елена Александровна. – Москва, 2007. – 185 с.
6. Стреляева В. В. Правовое воспитание в условиях становления правового государства: дисс. ... канд. пед. наук: 12.00.01 / Стреляева Виктория Вадимовна. – Москва, 2006. – 183 с.
7. Хамроев Ш. С. Проблемы правового воспитания школьной молодежи в республике Таджикистан: дисс. ... канд. пед. наук: 12.00.01 / Хамроев Шухратджон Садинович. – Душанбе, 2003. – 183 с.

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Совгіра Світлана Василівна
SovgiraSV@yandex.ua

Уманський державний педагогічний університет
ім. Павла Тичини
вул. Садова 2, м. Умань, 02003, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1046

Матеріал надійшов до редакції 23.02.2015 р.
Подано до друку 16.03.2015 р.

References

1. Holovchenko, A. (2006). Legal mechanisms of students' legal conscience formation. *Pravo Ukraine*. 4. 100–103. [in Ukrainian].
2. Kolomoiets', N. V. (2011). Specifics of moral and legal education of the teaching staff at higher education institutions of MIA of Ukraine. *Nashe pravo*. 1. 2. 77–80. [in Ukrainian].
3. Lavarslanova, M. G. (2010). *Legal education as a basis of formation of students' normative behaviour in society: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01*. Lavarslanova Marzhanat Gadzhievna. Makhachkala. [in Russian].
4. *On the program of legal education for the people of Ukraine: Resolution of Cabinet of ministers of Ukraine* (1995). 366. Paper presented at the <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/366-95-%d0%bf> [in Ukrainian].
5. Rassolova, E. A. (2007). System approach to legal education of high school students in extra-curricular activities: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01. Rassolova Yelena Aleksandrovna. Moscow. [in Russian].
6. Streliaieva, V. V. (2006). Legal education under conditions of legal state development: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 12.00.01. Moscow. [in Russian].
7. Khamroiev, Sh. S. (2003). *Problems of legal education of schoolchildren in the Republic of Tadjikistan: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 12.00.01*. Dushanbe. [in Russian].